

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXIX

Уређивачки одбор:

др *Даринка Горџан-Премк*, др *Ирена Грицакџић*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*,
др *Радослав Кайичић*, *Блаже Конески*, др *Тине Лоџар*, др *Александар Младеновић*,
др *Асим Пецо*, др *Михајл Пешиќан*, др *Живојин Сићанојчић*, др *Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1983

ГЛАГОЛ ЧИНИТИ И ЊЕГОВИ СИНОНИМИ У ФУНКЦИЈИ ВЕРБАЛИЗАТОРА

Глаголи-вербализатори спадају у она лексичка средства која се користе у структурне сврхе. У парадигматски везаним спојевима речи „десемантизован (семикоуплативни) глагол + апстрактна именица” такав глагол се користи за функционалну транспозицију (лексички садржај), изражен у именици, добија преко глаголске компоненте споја речи граматичка обележја глагола).¹ Функцију вербализатора врше како глаголи слободног значења (нпр., фазни глаголи), тако и глаголи везаног значења, који ту функцију реализују само у спојевима с одређеним лексичко-семантичким групама именица, с неколико именица, блиских по значењу или само с једном именицом, уп. широку спојивост глагола *вршићти* и ограничену спојивост глагола *бацтић* (*зрак, свейлостћ, сенку, хлад; њоћлед, осмех, њољубац; клећву, анаћему, кривцицу*), *заузећти* (*њоложај, њозу, сћав*), *однећти* (*њобеду, њреваћу*). У аспекту међујезичке идиоматичности посебно су интересантни управо глаголи везаног значења.²

Синонимични глаголи-вербализатори *чинићти, њравићти, вршићти, обављачћти, изводићти* представљају у том погледу озбиљан проблем за странце због дифузности њиховог значења и због њихове дистрибуције, необјаш-

¹ „... Слово в полуслужебной функции используется при функциональной транспозиции, то есть переводе семантемы из одного функционального класса в другой...” (В. Г. Гак, *Сопоставительная лексикология*, М., „Международные отношения”, 1977, с. 222). Детаљније о парадигматски везаним спојевима речи в.: О. А. Просвирина, *Глагольно-именные устойчивые сочетания в сербскохорватском языке и некоторые проблемы переводной лексикографии*, Вестник Московского университета, сер. 9, Филология, 1981, №4.

² Разлика између слободног и везаног значења зависи од различитог односа између језичког знака и његовог денотата: „Слово в его связанном значении... не обладает автономной знаковой функцией, если понимать под последней способность слова представлять обозначаемое за счет закрепленного за словом значения, указывающего на приложимость этого слова к миру, безотносительно к обязательному актуализирующему воздействию на это значение со стороны другого словесного знака...” (В. Н. Телия, *Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке*, М., „Наука”, 1981, с. 62).

њиве из перспективе страног (у овом случају, руског) језика.³ Постојећи лексикографски приручници пружају недовољно информација о функционисању ових глагола у савременом српскохрватском језику. У *Речнику српскохрватскога књижевног језика* наводе се следећи подаци о глаголима *йравити* и *чинити*:

йравити . . . 3. у вези с неким категоријама именица које значе радњу или резултат радње, какав *йокреит*, какву меру или количину значи: *чинити*, *вршити*, *свршавати*, *изводити*, *испуњавати* . . .

чинити . . . 2. *вршити* какву радњу, *бавити* се каквом активношћу, *бити* заузет, забављен чим, *радити* а. најчешће у вези с неким именичким категоријама које значе какву радњу, *резултат* радње, *йпроцес* или *начин* радње са значењем: *вршити*, *извршавати*, *свршавати*, *изводити* *ити* и сл.

У одредницама *вршити* (*извршити*), *обављати* (*обавити*), *изводити* (*извести*) семантизација глагола своди се на набрајање његових синонима.

У неким контекстима ови глаголи заиста функционишу паралелно. У таквим случајевима избор глагола зависи а) од језичке и стилске норме, традиције (објективни фактор) и б) од индивидуалног узуса, индивидуалних говорних навика (субјективни фактор). Савремена српскохрватска лексикографија не располаже ортолошким приручницима, као што је, на пример, речник В. М. Дерibasа „Устойчивые глагольно-именные словосочетания русского языка (Словарь-справочник)” (М., 1975), а у општим речницима даје се минимална информација о дистрибутивним разликама глагола-вербализатора. У настави српскохрватског језика, као и у раду на двојезичним речницима не преостаје ништа друго, него се ослањати на субјективан и непоуздан критеријум „језичког осећања”. Проучавање нормативних ограничења дистрибуције глагола-вербализатора *чинити*, *йравити* и др. допринеће стабилизацији језичке норме и побољшању језичке културе. У овом чланку само узгред дотичемо тај проблем зато што имамо за циљ анализу глагола у вези са специфичностима њихове семантичке структуре.

Полазимо од чињенице да везано (конотативно) значење речи настаје актуализацијом асоцијативних семантичких компонената. У случају глагола *чинити* и његових синонима у функцији вербализатора ради се о десемантизацији, односно губљењу конкретних семантичких компонената. Али и њихова семантичка валентност зависи у већој или мањој мери од асоцијативних (конотативних) семантичких обележја.⁴ У пре-

³ Уп.: *йравити* *наместит* (*йфрачке*, *сокове*) „делать мебель (игрушки, соки)”, али *правити* *покрете* „делать движения”, *правити* *гримасы* „строить гримасы”, *правити* *смейње* „создавать препятствия”, *йравити* *скандал* „устроить скандал”; *извршити* *наредбу* (*захтев*, *одлуку*) „выполнить приказ (требование, решение)”, али *извршити* *анализу* „сделать, произвести анализ”, *извршити* *кражу* „совершить кражу”, *извршити* *йрийсак* „оказывать давление” итд. У српскохрватским и руским спојевима речи употребљавају се, по правилу, глаголи исте лексичко-семантичке групе, што повећана опасност интерференције приликом избора конкретне глаголске лексеме.

⁴ „Конотативные признаки — это наследие внутренней формы слова, а их сохранение обусловлено необходимостью удержать связь переосмысленного значения слова с опорным для него наименованием.” (В. Н. Телия, *op. cit.*, с. 66).

зентирању парадигматски везаних спојева речи користимо два поступка: сажету карактеристику, којом се формулише уопштено значење групе именица, и развијену, синтагматску карактеристику, односно набрајање именичких лексема у функцији именичке компоненте споја речи.⁵ Илустративни примери бирани су тако да показују или типичну употребу глагола, или тенденцију проширивања његове спојивости у оквиру одређене семантичке теме.

I. чинити (учинити, починити, начинити)

1. (сврш. *учини́ти, начини́ти*) „покрет” (телесни): *йокреї̄, іесї̄, корак* . . .

(Релић) је својом песницом *чинио* одлучни *йокреї̄* уништавања (Браш. 202); Ово је, чини ми се, већи *скок* него онај који је *учињен* од укочене слике на покрет (Анд. 199); И сваки би пошто би *учинио круї̄* око одра, и тако одао пошту покојнику, излазио (Анд. 371).

2. (сврш. *учини́ти*) „поступак који има за циљ да се постигне нешто”: *йокушај, найор, йодухвай, йодви, йосїуїак* . . .

. . . *Чинимо* неразумљиве и детињасте *йокушаје* . . . (Анд. 233); Тиме је *учињен* пресудан *корак* у усклађивању ставова (Ком.) — именица *корак* овде има пренесено значење; . . . *Учињени* су *усїїуїци* само у безначајним појединостима (Пор. 2).

Уз оне именице које у одређеном контексту добијају значење „акција”, употребљава се и глагол *йредузейи* (*йокушај, кораке* и сл.).

3. (сврш. *учини́ти, йочини́ти*) „негативан поступак, чин” (учињен намерно или ненамерно): *їрешка, їрех, їроїусї, їрекришај, недело, їрестїуї, злочин, безакоње, кривично дело, издаја* . . .

И обично се тада дешава да *йочинимо* неку *несмоїреносї̄* (Анд. 512); . . . Или би га увредама изазвала да *учини* нежељен *исїад* (Гиш. 101); . . . *Пљачкања и насиља* која су ратници *чинили* по Браничеву . . . (Наст. 450).

4. (сврш. *учини́ти*, често са допуном у дативу) „непријатност, штета” (обично нематеријална): *зло, шїейта, нейриликє, смейње, шешкође, їроблєми* . . .

Ко *зло чини*, зло ће и дочекати (Гус. 143); Има људи који су . . . пре вољни да . . . *нейравду* носе него да је другима *чине* (Анд. 84).

У овом лексичком окружењу поред глагола *чини́ти* употребљавају се и каузативни глаголи *задаїти, нанейти, їричини́ти*.

5. (сврш. *учини́ти*, често са допуном у дативу) „нешто пријатно”: *услуїа, милосї̄, добро, задовольсїво* . . .

Причања о некадашњој Цифронијевој моћи . . . *учинила* су му медвеђу *услуїу* (Н. ср. прип. 179); . . . Само ми *учини́те* ту *маленкосї̄* (Н. ср. прип. 80); Ваше друштво не *чини* нам особиту *часї̄!* (Наст. 130).

⁵ В.: И. А. Кондратенко, *Презентация атрибутивных словосочетаний в иностранной аудитории*, Проблемы учебной лексикографии и обучения лексики, М., „Русский язык”, 1978, с. 190.

6. (сврш. *учинићии, начинићии*) именице, изведене од глагола са значењем интелектуалне активности, оцене, говорне активности и сл.: *йо-ређење, исјавка, најомена, замерка, ујозорење* . . .

Иако је . . . тешко *чинићии* било какве *јројнозе* о . . . (Бор.); . . . Можда бисмо и ту *учинили* велика и тешка *ојкрића* . . . (Анд. 227).

Знатно ређе се глагол (*у*)*чинићии* појављује у спојевима с именицама изведеним од прелазних глагола са значењем радње физичког карактера, радне активности, стварања или мењања. Овај глагол, као стилски неутралан, употребљава се с циљем да се избегне понављање других глагола-вербализатора. То је типична појава пре свега у текстовима научног и званично-пословног стила, нпр.:

Код бенигних тумора смо *вршили енуклеацију* . . . Код мешовитих тумора *учињена* је тотална *јародидекјомја* . . . (Стом. 168); Послеје доношења уставних амандмана нису у довољној мери *извршене* суштинске *јромене* у друштвено-економским односима . . . Посебно нису *чињене* битније *јромене* у банкарском систему (Плат. 54).

У *Речнику срјскохрвајској књижевној језика* овако је формулисано основно номинативно значење глагола *чинићии*: „радом (физичким или умним) деловати тако да нешто постане друкчије, правити, израђивати, стварати, творити”. У изражавању тог значења приоритет има глагол (*на*)*јравићии* и други „глаголи стварања” специјализованог значења, док за глагол (*у*)*чинићии* функционално доминантно је секундарно номинативно значење „деловати на неки начин, предузети нешто” (најближи синоним — глагол *радићии*). Управо то значење има највећи утицај на конотативну спојивост глагола (*у*)*чинићии*, уп.:

Исто тако кад би се решио да нешто *уради, чинио је* то са много опрезности . . . (Анд. 180); . . . Зашто *чиним* неке *сјвари* за које унапријед стално знам да су глупе . . . (Нож. 146).

Веома су типични за глагол *чинићии* спојеви 2. и 3. групе, у којима је варијативност глаголске компоненте знатно мања него код 1. групе.⁶ У семантици глагола (*у*)*чинићии* у већој мери је присутна каузативна нијанса него код његових синонима. Каузативно значење овога глагола реализује се у каузативној конструкцији с именицом, заменицом или придевом у инструменталу или с именицом (заменицом) у дативу. Може се претпоставити да је асоцијативно семантичко обележје „радња која причињава нешто штетно, непријатно”, везано за реализацију каузативне нијансе значења мотивисало спојеве 3. и 4. групе. Спојеви 3. групе показују висок степен узуалне стабилности; у овом лексичком окружењу глаголу *чинићии* (*учинићии, јоучинићии*) „конкурише” глагол (*из*)*вршићии*, али само у спојевима с именицама које означавају намерно извршен злочин. Спојеви 4. и 5. групе карактерише већи степен варијативности, зато што се у овом окружењу појављују и глаголи *задаћии, нанећии, јри-*

⁶ У *Руско-хрвајском или срјском фразеолошком рјечнику* руски изрази *сделай попытку, усилие, решительный шаг* (у коме именица *шаг* има пренесено значење) преводе се помоћу глагола *учинићии*, а спојеви *сделать жест, движение* и сл. преводе се различито (*учинићии јокреј*, али *најравићии јес*, *јримасу, јравићии јимнастјику*).

чинити (нешто непријатно) и *йружити* (*услугу, задовољство, радост, уживање* и сл.).

II. (на)правити

1. „обрис, траг” (нечега на нечему): *йфраї, знак, шафе, круї* . . .

Турском емиру пође за руком да противнику . . . *найрави* дубок *зарез* на врату (Наст. 332); . . . Где река *йрави окуку* према . . . (Полит.); Кренули смо, што даље, што већи *лук* око рудника да *найравимо* (Исак. 98).

С овом групом спојева речи асоцијативно су везани и спојеви *найравити йуш, йушовање, шейњу, каријеру*.

2. „оно, што се обично фиксира на хартији”: *забелешке, йлан, црїеж, скица, сїисак* . . .

. . . Отмем од времена ретке слободне тренутке да . . . *найравим скицу* за будућу причу или роман (Сим. 74); . . . Треба *найравити йлан*, шта из овог усека даље чинити (Исак. I, 96).

3. „покрет” (телесни или мимички): *йокреї, їесї, корак, їмнасїика, їримаса* . . .

(Девојке) махале су рукама и савијале тела; *йравиле* су велике и чудне *йреїбе* (Исак. I, 17): (Жена) је махала . . . рукама, *йравила сїој* . . . (Бруј. 54); Малишани су . . . поскакивали . . . и вешто *йравили зайлей* (Бош. 17); . . . Али ја не *найравих* ни један *корак* (Шћеп. 74) — именица *корак* овде има буквално значење.

4. „однос” (између некога, нечега): *ред, йромена, йауза, уїовор, йоїодба, йосеїе, йознансїво, друшїво* (уз допуну у дативу) . . .

Или *найраве* малу *йромену*: . . . играју . . . партију ремија (Поврат. 73); У недељу сам *найравила* мало *йознансїво* — Албин . . . (Тиш. 311).

5. „радња која изазива немир или наноси штету”: *неред, їужва, збрка, йомеїња, скандал, сцена, їрешка, їлуїост, смеїња, їреїрека* . . .

. . . Жене *йраве* само *збрку* и уносе *неред* у живот (Нож. 131); (Ў овој области) је много лакше *найравити* велику *иїїеїу* него и веома ограничену корист (Пеш. 56).

6. именице, изведене од глагола са значењем интелектуалне активности, оцене, говорне активности: *разлика, йоређење, алузија, їримедба, шала, йошалица* . . .

. . . Портири (су) и мене одбијали да не би признали како *йраве* *разлику* (Поврат. 73); (Публика) *йрави* гласне и духовите *їримедбе* на рачун диригента (Анд. 559); . . . Какав ће (аутор) *одбир* *найравити* између варијаната . . . (Пеш. 67).

У *Речнику срїскохрвайскої књижевной језика* у одредници *йравити* под *1.а.* даје се основно номинативно значење „чинити, градити, израђивати, производити, стварати, творити нешто”, а под *2.* — секундарно номинативно „бавити се нечим, радити, вршити какву активност”. За разлику од глагола *чинити* у семантичкој структури глагола *йравити* функционално доминира прво, конкретно значење „стварања”. Та чињеница објашњава продуктивност и узуалну стабилност спојева *1, 2, и*

3. групе који нису изгубили унутрашњу форму: *йравийџи йокреџи* — *йравийџи круџи* (покрет руком у облику круга) — *йравийџи окруџи йредмеџи*.⁷ Значење „стварања” мотивише и спојеве типа *йравийџи йреџреке, смеџње, џешкоџе* (препрека може бити и материјална).⁸ Спојеве *найравийџи йаузу, сцену, алузију* показују релативно високи степен узуалне стабилности, али иначе у 4—6. групи запажа се изразита варијативност глаголске компоненте (уп. *усџосџавийџи ред, склоџийџи уџовор, йознансџиво* итд.).

Глагол (на)*йравийџи* често врши функцију стилски неутралне или разговорне варијанте других глагола-вербализатора, нпр.:

Украла сам у школи од једне Новаковић Невенке пенкало па су *найравийџи йреџрес* и замало ме нису ухватили. — у говору детета, јунакиње приповетке Драгослава Михайловића „Лилика” (Н. ср. прип. 144); уп. . . . Зауостављани (су) возила и путници при уласку и изласку из града, и *врџен је йреџрес* (Сим. 72).

III. (из)вршити

1. „интелектуална активност” (која подразумева активан однос према објекту те активности): *исџираџивање, исџийџивање, изуџавање* (чешће у облику множине), *анализа, класификаџија, йреброџавање, йореџење, ком-йараџија, ойџкриџе* . . .

Има појединаца који . . . у писаном језику разликују вид помоћу наставака, али то *разликовање* иначе не *врџе* у говорном језику (Пор. 5); *Прорачуни изврџени* у више земаља показали су да . . . (Рег. 107).

2. „контрола”: *конџрола, надзор, йроверавање, смџџра, реџисџираџија, йреџрес* . . .

Ниједно моторно возило не сме бити употребљено у јавном саобраћају пре него што се *изврџи* технички *йреџлед* (Ауто. 257); . . . На путевима *конџролу* и *реџулаџију* саобраћаја *врџе* посебне јединице саобраћајне милиције (Ауто. 258).

3. „утицај”: *уџиџај, йрџџисак, обука* . . .

Изгледа да се свака њихова „мисао” зачиње и рађа у њима већ као лаж и таква ступа у свет и *врџи* своје *деџџво* међу људима (Анд. 546); *Обуку* може *врџиџи* свако лице које има три године стажа у категорији за коју *врџи* *обуџавање* (Ауто. 111).

4. „радња којом се постиже измена објекта те радње”: *йромена, измена, адаџџијаџија, йрџџрема* (обично у облику множине), *замена, обнова, йтрансформисање, реорџанизација, реформа, реформисање, корекџија* . . . (у ову групу сврстане су и речи за које наведено уопштено значење важи као потенцијално семантичко обележје):

⁷ Уз именицу *йрџџка* појављују се глаголи *чинџи* и *йравийџи*, али *найравийџи йрџџку* (*йоџрџџку*) пре ће се рећи за грџџку у писању, штампарску грџџку и сл., док *учинџиџи йрџџку* се односи на погрџџну одлуку, поступак, понашање.

⁸ У овом окружењу појављује се и глагол *сџиварџи*, а у одговарајућим руским изразима биће употребљен глагол *создаџџџ*. Каузативно значење глагола (на)*йравийџи* реализује се претежно у конструкцији с предлогом *од* (*йравийџи од јеџа куџи*), која је везана за денотативно значење (правити нешто од неког материјала).

Социјализам је позван да *изврши афирмацију* човека и народа (Плат. 149); ... Увођењем именице на место инфинитива *врши се* ... извесно *осиромашење* саопштења (Инф. 120); Посљедњу *девалвацију* (фунте) Израел је *извршио* у новембру (Полит.); Стигоше попови да *изврше њокршићавање* живља (Гус. 153); ... *Извршено је крунисање* Алберта за краља Угарске (Наст. 349); Алергија је овде *извршила* опште *ошћећење* (Стом. 116).

5. „радња, којом се постиже промена положаја објекта те радње у односу на субјекат или неке просторне оријентире”: *избор, одабирање, расподела, конфискација, ушвар, ишвар, набавка, уилаша, ишилаша, њрешићаша, акумулсање, концентрација, сређивање, мобилизација* ...

На основу кадровске анализе *вршимо размештај* кадрова (Ком.); *Издавање* нове возачке дозволе *врши* секретаријат ОС (Ауто. 116).

6. „посао, занимање”: *јосао, јослови, службени (радни и сл.) задатак, дужност* ... (у ову групу спадају и именице *улога* и *функција* уз које је субјекат радње обично заступљен именицом која означава неживо).

... *Вршили* су целатски *јосао* хладно и смислено (Наст. 452); ... Глаголи *врше функцију* предиката главне реченице (Пит. 189).

7. „врста радне активности; конкретна радња физичког карактера”: (*грађевински* и сл.) *радови, њоштрава, оштрава, ремонт, (радна, хируршка) оштрава, хируршка иншвервенција, акција, радња, најад, јурши, увићај, иштраја* ...

Несвесно, он је *вршио* све оне ситне радње и *њокреће* које ... (Анд. 405); Ми смо *оштравајне захвати* *вршили* после осамнаесте године (Стом. 185); Код њега се и *вешање* *врши* великодушно! (Наст. 243); Зато треба *сахрањивање* *вршити* намерно на усамљеним местима (Исак. II, 154); ... Да се *изврши дезинфекција* одјеће (Мих. 126).

8. „негативан поступак, чин” (извршен намерно): *њресити, злочин, кривично дело, њрекшија, њрељуба, убиситво, самоубиситво, ашенићаши, инвазија, ашесија, војни удар* ...

У уставу СФРЈ је прописано ... да је противустварна свака *самовоља* којом се повређује ... право човека, без обзира на то ко је *врши* (Пр. жив. 29); И већ су знали да су *крађу извршили* они ... (Тиш. 217).

9. „кретање у простору”: *вожња, саобраћај, крећање, њревоз, скрећање, окрећање, заокреши, њрешићање* ...

Не ометајте возаче који *врше њрешићање!* (Ауто. 135).

У *Речнику српскохрватскога књижевног језика* глагол *вршити* добија следеће тумачење: „чинити, обављати, изводити, испуњавати (неку радњу уопште или неки посао, задатак)”. У одредници *извршити* дају се два значења: „1. учинити, урадити, свршити, обавити ... 2. испунити, остварити”. Одредница *извршавајући* упућује на облик свршеног вида *извршити* без икаквих напомена којем од два значења одговара облик несвршеног вида *извршавајући*. Око 800 примера у нашој грађи употребе лексема *вршити, извршити, извршавајући* сведочи да се уз именице чија семантика одговара значењу „реализовати, спровести у живот” (*зада-*

и⁹ак, обавезу, жељу, наредбу, захтев, пресуду и сл.), употребљава глагол *извршавати*, док је глагол *вршити* који има функцију вербализатора у ствари изгубио слободно значење. Можемо, дакле, говорити о лексичкој специјализацији двају глагола несвршеног вида у односу на видски корелативан глагол *извршити*.

Вишезначна реч *посао* има и значење „задатак, обавеза”. Зато такве речи као што су *посао*, (*радни, пословни* и сл.) *задатак* и семантички сродне речи (в. 6. групу) сачињавају лексичко окружење у коме долази до изражаја дифузност значења глагола *извршити*.⁹ Глагол (*из*)*вршити* у слободном и везаном значењу има различите синонимске везе: 1. *извршити, испунити, остварити, реализовати, сировести*¹⁰; 2. *извршити, свршити (посао, задатак), обавити, учинити, урадити*. Специфичности дистрибуције глагола (*из*)*вршити* које одређују његово место у синонимском низу своде се на следеће: 1. овај глагол се претежно употребљава уз именице изведене од прелазних глагола „радне” семантике, односно глагола са значењем било каквог активног деловања на објекат (израде, прераде, обраде, проучавања, померања објекта); 2. у разматраним синтагмама именичка компонента је веома често заступљена глаголским именицама на *-ње, -ење, -ће*, које у већој мери задржавају процесуално значење него именице других творбених типова (уп. *извршити оштећење, и нанети штету, вршити разликовање и правити разлику*).¹¹ У лексичком окружењу са семантичком темом „негативан поступак, чин” глаголи (*из*)*вршити* показује нешто мању активност него глагол (*у*)*чинити*. Може се претпоставити да се глагол (*из*)*вршити* радо везује за речи које означавају намерно извршен злочин због асоцијативног обележја „предодређеност радње”, везаног за слободно значење.

IV. обавити/обављати

1. „посао, занимање”: *посао, делатности, дужности, обавеза* (као и речи које добијају такво значење у зависности од контекста). Навешћемо примере, подељене на неколико група које одговарају различитим значењима речи *посао* (према *Речнику српскохрватскога књижевног језика*):

⁹ Опречност слободног и везаног значења неутралише се понекад и кад је глагол заступљен обликом несвршеног вида *вршити*, уп. *вршити своју дужност и вршити дужности директора*. Имамо такође један пример у коме се спој речи с глаголом *извршавати* може интерпретирати као парадигматски везан: ... Свраћао је у њену собу да *извршава обред љубави* (Тип. 320).

¹⁰ Глаголи *сировести* и *остварити* такође могу да врше функцију вербализатора. Први се појављује уз речи које одговарају асоцијативном значењу „оно што се спроводи према одређеном плану, у одређеном редоследу”: *сироводити политику, реформу, акцију, испраћу*; ... *Претрес је сироведен* у највећем реду (Полит.). Други од помнутих глагола обично „проширује” на своје лексичко окружење значење позитивне оцене и зато се радо употребљава у одређене стилске сврхе у текстовима друштвено-политичког садржаја, нпр.: Код нас је уочена потреба да се *оствари* постепено *прва-злажење* разлика у мјерилима расподеле дохотка (Плат. 50).

¹¹ Захваљујући тим својствима глагол (*из*)*вршити* често се употребљава у речничким дефиницијама. Тако, на пример, у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* томе се глаголу често прибегава у тумачењу речи страног порекла: *експирадирају* ... (*извршити експирацију, ексхумирају* ... (*извршити ексхумацију, али ексцидирају* ... (*учинити ексцес, пошто реч ексцес* спада у семантичку категорију „поступак”).

а) „рад, деловање на извршењу чега (физички или умно)” — Радне јединице које *обављају стичућне послове* . . . (Ком.); Жири фестивала *обавио* је свој део *посла* (Полит.); (Жена) *обављала је* и најтеже *сеоске послове* (Раз. 87); . . . Рађавим рукама . . . с муком је *обавио* тај *посао* (Сим. 49); Факултет успешно *обавља насћавну, научну и здравствену делатност* (Полит.); б) „рад као стално занимање” — Бернистер . . . свој стари *посао* не *обавља* . . . (Тиш. 176); Они (хумористи) у ствари имају две врсте *хумора* . . . Први је уперен против оних од којих им не прети ни најмања опасност . . . Други је сав на рачун оних за чији рачун *обављају* први (Анд. 198) — у овом контексту реч *хумор* добија значење „стално занимање”, зато што се ради о професионалним хумористима; в) „задатак, дужност, обавеза” — Н. је свој *редићелски и сценски посао обавио* лепршаво, једноставно и занимљиво (Бор.); (Герхард) је с њим *обавио* неколико стрпљивих *разговора*, покушавајући га убедити . . . (Тиш. 115).

У одређеним контекстуалним условима свака конкретна радња може да добије значење „посао”: . . . Морао је од портира узети кључ . . ., отворити ормаре и завирити у фиоке . . ., платити рачун и поделити напојнице. Док је све то *обављао* . . . (Поврат. 147).¹²

2. „радна активност”: *рад, радови* (као и речи који такво значење добијају у зависности од контекста). Навешћемо примере који одговарају различитим значењима речи „рад” (према *Речнику српскохрватској књижевној језика*):

а) „свесна људска делатност чији је циљ постизање корисног учинка” — Под радничком класом се у нас понекад подразумевају само радници који *обављају физички рад* (Плат. 88); . . . Лекари су *обављали* целокупни *клинички и насћавни рад* (Стом. 106); *Насћаву* је *обављао* овлаш и са нескривеном зловољом (Тиш. 321); б) „обављање, вршење одређеног посла, задатка, делатност, активност” — *Рад се обавља* у Београду и на терену (Полит.); Клиника *обавља конзумптивну и здравствену службу* (Стом. 18); Истражна екипа *обавља увиђај* (Полит.); Другарице . . . *обавиле су* свесно и прецизно статистичке *обрачуна* (Рег. 14); в) „кретање, радња, функционисање (какве направе, органа)” — . . . Крвне ћелије постају мање способне за *обављање* своје природне *функције* (Полит.); . . . Делови тела *обављају* одређене *радње* (Тиш. 48); г) „врста стручног посла, заната и сл.” — . . . *Грађевински радови ће се обављати* без прекида (Полит.); (Пољопривредници) *обављају бербу* кукуруза . . . (Полит.).

3. „делатност ритуалног карактера”: *чин, ритуал, венчање, сахрана, кремација* . . .

Чин ујознавања обавили су чехословачки вођа екипе и наш тренер заједно (Поврат. 117); Доручковање је захтевало нову заморну жртву: *обављати његов ритуал* са неоспорношћу животне функције (Поврат. 17).

¹² У оваквим случајевима глагол *обављати* требало би да се преводи на руски језик не само еквивалентима „выполнять, исполнять; совершать, делать” (наведеним у *Српскохрватско-руском речнику* И. И. Толстоја), већ и глаголом „заниматься (чем-либо)”: пока он зтим *занимался* . . .; уп. такође: Влада само *обавља* текуће послове (Бор.) — Правительство *занимается* лишь текущими делами.

Иако глагол *обавиџи*/обављаџи има веома апстрактно значење и функционише као вербализатор уз именице процесуалног значења (уп. руске глаголе *совершиџиџь*, *оказиџиџь*, који немају слободно значење), његове дистрибутивне могућности су ограничене семантичком темом „посао, занимање”. Лексичко окружење овога глагола проширује се на рачун оних речи које то значење реализују факултативно, у зависности од контекста.¹³ Висок степен десемантизације глагола (*извршиџиџи* и *обавиџи*/обављаџи) потврђује могућност узајамне синонимске замене без промене значења исказа. До такве синонимске замене најчешће долази у спојевима с именицама *јосао*, *рад* и семантички сродним речима. Позицију у којој синонимска замена није могућа имају речи лексичко-семантичке групе „негативан поступак” (*злочин*, *убисџиџво* и сл.).¹⁴ Уз именице *сахрана*, *ојело*, *венчање* итд. појављују се глаголи *обавиџи* и *извршиџиџи*, али појава глагола *обавиџи* везана је за актуализацију значења „чин, обред”, док за глагол *извршиџиџи* то значење није релевантно (уп. такође *обавиџи* *сахрану*, али *вршиџиџи* *сахрањивање*). Иначе, глаголу *извршиџиџи* даје се предност уз оне речи које означавају процес, радњу као такву, без допунских значењских нијанси.

V. извести/изводити

1. „телесни покрет за који је потребна извесна физичка вештина”: *иџра*, *џимнастџика*, *вежбе*, *салиџо-морџиале* . . .

. . . Моја мапшта *изводи* своје невидљиве и нечујне *иџре* и *џеливанлуке* (Анд. 485); Н. је *извео* два *слободна бацања* (Бор.); Узалуд је Јагош *водио* своје *борачке мајџиџорије*, *варке* и *смиџалице* (Наст. 240); Вратар је *извео* *јокајнички наклон* (Поврат. 148) — из контекста се зна да је вратар намерно претеривао, клањајући се.

2. „радња за коју је потребна професионална вештина, умешност и сл.”: *радови*, (*војна*, *хирурџика* и сл.) *оџераџиџа*, *џодвиџи*, *џреварџа* . . .

. . . Толеришу се *лоше изведени радови* . . ., а поједини радови врше се неплански (Полит.); Хуњади је сматрао да је изнад људске моћи *извести џодвиџи* какав је Зупровиџи учинио (Наст. 557); Ова *мерења* се могу *изводиџиџи* осетљивим милиамперметрима (Стом. 217); Одсад је исту *џодвалу изводио* са сваком женом (Тиш. 266) — из контекста знамо да се ради о рискантном и тешко изводљивом трику.

¹³ У збирци приповедака Е. Коша (Е. Кош, *Сайџирџе*, Београд, 1968) забележили смо на 322 странице текста 34 примера употребе глагола (*извршиџиџи* и *обавиџи*/обављаџи). Глагол *обавиџи* појављује се у спојевима са следећим именицама: *џај* (*важсан*, *лак*, *исџриџујуџи* и сл.) *јосао* — 8 пута; *дужностџи*, *џелефонски разџовор* — по 2 пута; *највеџи део јосла*, *јослови*, *џавни део јослова*, *акџиџа* — по 1 пут. Глагол (*извршиџиџи*) се појављује уз именице: *оџиџи*, *џриџисак*, *џромене* — по 2 пута; *инџекџиџа*, *исџиџивања*, *џреџрес*, *наџад*, *деџинџекџиџа*, *деџинсеџиџа*, *одбиџр*, *обуџилава џлатџа*, *реџорме*, *аџиваџиџиџи*, *ексџиџриџиџиџа*, *демокраџиџиџиџа* — по 1 пут. Уз именицу *јосао* тај глагол је забележен само 1 пут, и то у следећој комбинаџиџи: *вршиџиџи џрџав јосао* и *свеџиџоџрџе*. Један пример представља позиџиџу неутралиџације разлика измеџу синонима: Сви џиџки пџтабови позвани су да буду спремни и да *обава* последње још *неизвршџене џриџреме* (с. 141).

¹⁴ Оцењујући семантичку валентност глагола *обавиџи* и тражећи објашњење дистрибутивним „забраџама” за неке категорије именица треба водити рачуна и о његовим творбеним везама (уп. *бавиџи се нечим*, *биџи забавџен нечим*).

Спојеви 1. групе су мотивисани денотативним спојевима типа *извесни музички комад, концерн, драму*. Унутрашња форма спојева 2. групе доста је замагљена. Представа о вештини која је потребна за извођење неке радње или о компликованом карактеру те радње реализује се факултативно, као потенцијално семантичко обележје, и не добија увек потврду у одговарајућим елементима контекста, уп.: . . . У школама се *настава изводи* на бугарском језику (Бор.); . . . На путу се *изводи поправка* или *реконструкција* коловоза (Ауто. 54).

Лексички синоними, чак и веома блиски, разликују се по карактеру дистрибуције. Та разлика долази до изражаја у постојању позиција у којима синонимска замена није могућа. Код слободне, денотативне спојивости постојање контрастних позиција указује на неподударање неких компонената семантичке структуре синонимичних речи. Код везане, конотативне спојивости разлика у дистрибуцији налази своје објашњење 1. у постојању асоцијативних семантичких обележја, преко којих се одржава веза са слободним значењем; 2. у деловању фактора језичке и стилске традиције. Полазећи од српскохрватске језичке ситуације, коју карактерише извесна нестабилност језичке и стилске норме и већи (у односу на руски језик) утицај субјективног фактора (индивидуалног узуса), определили смо се за семантичку анализу глагола-вербализатора. Детаљно проучавање нормативних ограничења лексичке спојивости ових глагола и њихове стилске функције такође је веома актуелно — с обзиром да парадигматски везани спојеви „десемантизован глагол + апстрактна именица” представљају продуктиван и перспективан фразеолошки модел у савременом српскохрватском језику.

Москва

[О. А. Просвирина

ИЗВОРИ И СКРАЋЕНИЦЕ

- Анд. Иво Андрић, *Знакови поред кућа*, Београд, 1977.
 Ауто. Деспот Р. Сретовић, *Савремена аудиошкола*, Београд, 1971.
 Бор. Борба (дневни лист) — 17. X 1975, 15. XI 1976, 9. VI 1977, 26. II 1981, 28. IX 1981.
 Бош. Светимир Бошњакковић, *Под зеленим сводом*, Београд, 1975.
 Браш. Чедомир Брашанац, *Коси у њру*, Београд, 1977.
 Бруј. М. Врујић, *Дивље године*, Београд, 1975.
 Гус. Зувдија Хоџић, *Гусињска година*, Титоград, 1976.
 Инф. Милка Гвић, *Problematika srpskohrvatskog infinitiva*, Зборник за филологију и лингвистику, XV/2, Н. Сад, 1972.
 Исак. I Антоније Исаковић, *Празни брегови*, Београд, 1969.
 Исак. II Антоније Исаковић, *Пайраћ и ваира*, Београд, 1968.
 Ком. Комунист (недељни лист) — 4. I 1973, 18. I 1973.
 Мих. Ђуро Мihaljčić, *Razbijeno zvono*, Загреб, 1973.
 Наст. Славомир Настасијевић, *Тешко побеђенима*, Београд, 1976.
 Нож. Vojislav Kuzmanović, *Godina poževa*, Загреб, 1976.
 Н. ср. прип. Љубиша Јеремић, *Нова српска приповећка*, Београд, 1972.

- Пеш. Митар Пешчан, *Наш књижевни језик на сто година после Вука*, Београд, 1970.
- Пит. Милка Ivić, *Нека питања реда речи и српскохрватској зависној реченици с везником да*, Зборник за филологију и лингвистику, XVI/1, Н. Сад, 1973.
- Плат. *Platforma за припрему ставова и одлука Десетог конгреса SKJ*, Београд, 1970.
- Поврат. Александар Тишма, *Повратак тиву*, Београд, 1977.
- Полит. Политика (дневни лист) — 18. III 1977, 11. V 1977, 9. III 1981, 21. IX 1981, 4. XII 1981.
- Пор. Милка Ивић, *Једно израђење Вуковој језика са нашим данашњим књижевним језиком*, Зборник за филологију и лингвистику, Н. Сад, 1957.
- Пр. жив. Правни живот (часопис) — св. 2, 3, 5, 6, 7, 8, Београд, 1977.
- Раз. Коста Михаиловић, Ева Берковић, *Развој и животног стандард рејона Југославије*, Београд, 1970.
- Рег. Коста Михаиловић, *Рејонални развој социјалистичких земаља*, Београд, 1972.
- Сим. Душан Симић, *Пламени коњи*, Београд, 1975.
- Стом. 25 godina Stomatološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, *Odabrani radovi*, Београд, 1973.
- Тип. Александар Тишма, *Употреба човека*, Београд, 1976.
- Шћеп. Бранимир Шћепановић, *Уста јуна земље*, Београд, 1974.

КОРИШЋЕНИ РЕЧНИЦИ

Речник српскохрватској књижевној језика (књ. 1—6), Н. Сад (Матица српска), 1967—1976; И. И. Толстой, *Српскохрватско-рускиј словарь*, М. (Советская энциклопедия), 1970; М. Benson, *Srpskohrvatsko-englishki rečnik*, Београд (Просвета), 1979; R. F. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec, *Rusko-hrvatski rječnik*, Загреб (Школска књига), 1973; *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, у редакцији А. Мецац, Загреб (Школска књига), 1980.

Резюме

Просвирина О.

ГЛАГОЛ ЧИНИТИ И ЕГО СИНОНИМИ В ФУНКЦИИ ВЕРБАЛИЗАТОРОВ

В статье рассматриваются особенности лексической сочетаемости глаголов *чинити* (*учинити*, *начинити*, *јочинити*), *јравити* (*најравити*), *вриити* (*извриити*), *обављати* (*обавити*), которые часто используются в составе глагольно-именных словосочетаний типа „десемантизированный (полусвязочный) глагол + абстрактное существительное“ (*учинити корак*, *јрешку*; *извриити ойравку*, *анализу*, *убиситво* и т.п.). Указанные глаголы выполняют функцию вербализаторов (то есть являются носи-

телями категориальных глагольных значений) и обладают связанным значением, реализация которого зависит от внутриязыковых отношений (от характера ассоциативной связи со свободным значением и от нормативных ограничений сочетаемости глаголов).

В толковых и переводных словарях сербскохорватского языка эти глаголы разрабатываются как близкие синонимы. Параллельное употребление в одинаковом лексическом окружении обусловлено абстрактностью значения глаголов. Вместе с тем, существуют контрастные позиции, в которых синонимическая подстановка невозможна. Анализ дистрибутивных различий позволяет сделать вывод о сохранении мотивирующей связи со свободным значением. Результаты исследования сочетаемостных свойств глаголов-вербализаторов могут быть использованы как в лексикографической практике, так и при преподавании сербскохорватского языка как иностранного.